

ברוך נאדל: גור־פנתרים

הוא גבר צעיר, בעל שער שחור ארוך היורד עד כתפיו, מצח גבוה, גבות כהות וישרות, אף ארוך אך לא בולט, חתימת-שפם ופנים שחומים מלאי הבעה. נוטה הוא לחייך בדברו, אך כפעם-בפעם עולה על פניו ארשת כאב מוזרה. קומתו גבוהה, גזרתו דקה, כפות-ידי ארוכות וגדולות, חטובות נאה, והוא נע ללא הרף על "כיסא-המנהלים" שלו.

על קירות המשרד תצלומי מנופים ("זה פאטנט שלי, שהשר התפעל ממנו מאד") ותצלום של בית זעיר ("אנחנו מיצרים את זה – יותר מרווח מהקאראוונים שנותנים לעולים, ועולה רק קצת יותר מחצי"). על השולחן, מכשיר אינטרקום ושני טלפונים, ועל דלת-הפניסה – שמות החברות השונות שייסד.

"נולדתי בירושלים, בשכונת אבו אל-בצל, בשנת 1941. אנחנו משפחה מרובת-ילדים. היינו שבעה אחים ואחיות, ואני החמישי. הבן שנולד לפני מת בזמן מלחמת-העצמאות. היתה לו איזו דלקת בפטן, וכל רוקח היה יכול להציל אותו אילו היה פניצילין בעיר. אבל בירושלים לא היה אז פניצילין, והמעט שהיה – נתנו לחיילים. האח שמתחתי, שמעון, שקראנו לו סיסיק, מת בזרועותי, ואני מתי יחד אתו, למעשה. "אחי ואני גדלנו בלי אמא, בשכונת אבו אל-בצל שבקצה מחנה-יהודה. זאת שכונה שיושבת בין מחנה שנלר – שגמסר עכשיו במחיר אפסי לקבוצת מיליונרים – לבין רחוב יפו, שבו נהרג אחי. בשכונה הזאת היה נער בשם יוסי, שכיניו יתו ולא היו לו תיקים פליליים במשטרה. כולם לעגו לו, והיו שואלים אותו: 'יתו, יש לך תיקים במשטרה?' והוא היה עונה: 'יהיו, בעזרת השם'. היום שמו יוסי גנאוה (יוסי הגנב), כולם מכבדים אותו, והוא יושב בבית-סוהר. כולם בשכונה יודעים שהוא גבר אמיתי, עם הרבה תיקים פליליים במשטרה.

"אחיו הצעיר של יתו נהרג, בגיל 14, כאשר ניסה לגנוב אבטיח מעל משאית נוסעת. הוא נפל לכביש, ומכונית שבאה מאחוריו מחצה אותו. לולא מת, היה הולך עוד פעם לקולנוע, במחיר האבטיח שגנב. מכאן אנו רואים שיש צדק, כי נאמר: 'סוף גנב – למיתה!'

"גם אחי הצעיר ממני, סיסיק, נהרג בצורה דומה, ותיכף אספר לך על זה. אבל נחזור למלחמת-העצמאות. באחת ההפגזות הראשונות פגע רסיס חוזר של פגז בפרימוס בבית של משפחת תיאודור בבית-הכרם. אמי עבדה אצלם ככובסת, כמו שעבדה בבתיים אחרים. הפרימוס התפוצץ, להבות אחזו בה והביאו אותה לבית-החולים נלך. בספרי-הרפואה העובדה שלא מתה מוגדרת כנס רפואי. היו לה כוויות על 90 אחוז משטח העור, ושנים היא שכבה בבית-החולים.

"חיפשונו בין הגויות"

"אחי הבכור, דוד, שהוא היום גלף-עץ-ומתכת ופסל ידוע בירושלים, נחטף בתחילת המלחמה ל'הגנה'. הוא היה אז בן 16 וחצי, ונלקח בכוח יותר משנה לפני שהיה חייב-גיוס. אבי ואני הלכנו בכל פעם לחפש אותו בין ההרוגים, שהיו מוטלים ליד בתי-החולים. רק אחרי חדשיים קיבל חופשה קצרה והביא לי הביתה חבילת עפרונות צבעוניים. אולי זה היה רכוש נטוש. אנשים חשובים לקחו להם אז וילות נטושות, מלאות כל טוב, ואחי לקח חבילת עפרונות צבעוניים לסעדיה. כן, שמי האמיתי סעדיה, אבל בתקופה הקצרה ששהיתי בקיבוץ קראו לי אדי, כי התביישתי בשמי. "אבי היה רוכל של 'אלטע זאכען', שהתהלך בשכונות ירושלים, כשהוא נושא על גבו, בשק, את הבגדים המשומשים והגרוטאות שקנה בשכונות העשירות ומכר אחר-כך בשוק מחנה-יהודה. קשה להרוויח הרבה כשאתה נאלץ לקנות מהעשירים ולמכור לעניים. מי שרוצה להתעשר מוטב לו שיקנה מהעניים וימכור לעשירים, כמו שעושים היום בירושלים באדמות של שכונות-העוני.

"אבי היה ידוע בירושלים ב'שרף', אך עם זאת לקה במחלת הטיפה המרה ובפרוטות שהרוויח היה מטביע את יגונו ואסונו במשקה. זה מוכיח, כמובן, שהמרוקאים כולם שיכורים.

"דאגת הפרנסה, הוטלה על אמי, וכאשר היא נכוותה, ואחי נחטף, הוטל העול עלי. הייתי אז בן שבע וחצי. הבאתי פרנסה לבית על-ידי שיצאתי לליפתא הנטושה ולקטמון הנטושה, ומצאתי שם במטבחים ובמזווים שאריות מזון שאותן הבאתי הביתה. על-ידי שדדו את רהיטי קטמון במשאיות גדולות, אף-על-פי שלא היה דלק בעיר, אבל אני יכולתי לקחת רק מזון ונייר. היה לי שגעון לנייר כי אהבתי לצייר, ובכל שעת-פנאי הייתי יושב ומצייר. בלילות הדלקתי מנורת-נפט וציירתי מכונות דמיוניות, הפועלות בעזרת כל מיני כוחות מסתוריים. ברבות הימים החריפה אצלי הנטייה לשרטט מכונות, וכיום רשומים על שמי שבעה פטנטים טכניים, בשטחים שונים. "רכשתי גם השכלה—ב'חדר' מרוקאי, שש כיתות בבית-ספר עממי, ואחר-כך למדתי שנתיים בבית-ספר 'למל' לנוער עובד.

"השגעון שלי—פסנתר"

"אחי מאיר, הגדול ממני, מת, כאמור, מחוסר פניצילין. להורי היתה אמביציה משונה—להפוך את מאיר לכנר, רק מפני שהיה לו כשרון לכינור. כך אמרו המורים שלו. אבי ואמי לא הבינו שבנם של 'אלטע זאכען' וכובסת אינו רשאי לחלום על כינור. כאשר מת מאיר העבירו את הכינור אלי, אבל אני לא אהבתי כינור. היה לי שגעון לכלי מגוון מאד לגבי בן שכונת אבו אל-בצל—פסנתר. אני מנגן כיום כמעט בכל כלי-נגינה, אך רק בפסנתר אני מנגן היטב. כאשר נשלחתי בגיל 8 לבית-ספר שמדט, שהיה מעין קונסרבטוריון, ללמוד נגינה בכינור, הייתי בורח לקומה העליונה ופורט על הפסנתר שעמד שם. לא למדתי מאומה משום איש, וזה ודאי מוכיח שבעצם ניתנות אצלנו הזדמנויות שוות לכולם. עובדה שאני מנגן.

"כשמלאו לי שלש שנים, נשלחתי ל'פנתאב'—ה'חדר' המרוקאי של השכונה. שם למדתי קרוא אצל חכם בכור, מלמד מרוקאי. חכם בכור נהג לקלף מלפפון בזמן השיעור, אכל אותו לעינינו, ואת הקליפות היה גותן לילד שהיה 'בסדר' בעיניו באותו יום. כולנו היינו מתבוננים בו בשעה שקילף את המלפפון—מי יזכה היום בקליפות? בוסף לכך היה גותן לילד הטוב גם את תווית המאפיה, שהיה חותך מכיכר-הלחם, שחתיכת קרום-לחם דבוקה אליה. כאשר זכיתי לקבל את התווית עם הקרום הדבוק אליה הייתי מריח, ראשית, את הריח הטוב של הלחם הטרי, ואחר-כך אוכל. "בפנתאב לימדו אותנו קרוא, אך לא כתוב. לא היה כלל מקום בחדר הקטן להניח בו מחברות. כאשר לא למדנו בסדר, היה ה'חכם' אומר לנו לחלוץ את הנעליים, היה מצליף במקל-חזרון על כפות-רגלינו ואומר תפילה ארוכה: 'זהו רחום יכפר עוון ולא ישחית' וגו' וגו' ועל כל מלה היה חובט בחזרון על כף-הרגל. פעם הפה אותי, ואף שזמן רב לא יכולתי ללכת מרוב כאב בכפות-הרגליים חשתי יותר בהשפלה שבדבר מאשר בכאב. פעם הפה אותי ה'חכם' בגלל משהו שעשיתי, והוסיף כמה מכות גם לאחי הקטן סיסיק. 'אתם תמיד יחד', אמר לאחי, 'אז מגיע גם לך'.

בגיל שש—שיר

"בהיותי בו חמש נהגתי ללכת לחנות כשבידי האחת סיר לקניית חלב, ובשניה ספר. בדרך הייתי קורא בספר. קראתי בכל מקום, בכל מצב ובכל זמן, גם בלילה—לאור הפנס שברחוב הראשי. קראתי כל ספר שיכולתי להניח ידי עליו. היום הגדול בשבוע היה יום-ששי, כאשר המורה בכיתה ג' היה מביא ספרים לחלוקה בינינו. הייתי אז בן שש, בתחילת ג', והספרים הצילו אותי. הם העבירו אותי לעולם אחר, עולם שבו אין שכונה בשם אבו אל-בצל.

"בקטנותי כתבתי שיר בשם 'ירמיהו בירושלים של המאה העשרים'. כאשר הראיתי את השיר, אחרי שנים רבות, לאחד משכיל, הוא לא האמין שכתבתי זאת בגיל רך כל-כך. הוא לא יכול להבין שבשכונת אבו אל-בצל נע הזמן במהירות שונה מזו שבשכונת רחביה. עד היום אני זוכר את השיר בעל-פה.

בצוהב חשמליו הערב מתפרע / ובני-אדם טובעים בצבע ובקול. / מה טוב לשבת כאן, באין שפה ורע / לתמוה, ולדעת את הכל, / לתמוה? לפנים פה שכינתי ריגנה / לדעת—אך אלוהים גלה מפה זה כבר. / ובלכתו, נשבע לבלתי שוב עוד הנה, / וגם קיים את זה נדרו האכזר. / על כן בעיר הזאת כל יד פשוטה לקחת. / על כן בעיר הזאת אין יד פתוחה לתת. / על כן בעיר הזאת בקצה פינה גידחת / מתנוסס מגדל בית-הפנסת כג' לראש-המת.

"היתה בחיינו גם נקודת-אור. בשוק מחנה-יהודה נמצאה 'אבן חמה'. היתה שם מאפיה לפיתות במרתף, ומעל לתנור-הפיתות, בחדר-מדרגות שהוביל לבית-מגורים, היו שתי מדרגות חמות. שם היינו סיסיק ואני ישנים, כשאי-אפשר היה לבוא הביתה, כאשר אבא היה שיכור מדי. אני זוכר לילה אחד, כשסיסיק בן השש לא בא הביתה, ואני קמתי בארבע-וחצי בבוקר והלכתי לאבן חמה. ראיתי דמות קטנה יוצאת מחדר-

המדרגות ומתחממת תוך פיהוקים נוראים. היה חורף, השחר לא עלה עדיין, והדמות הזעירה לבשה רק חולצת-טריקו, ללא סוודר.
 "ראיתי שזהו אחי שמעון. אמרתי: 'זה אתה, סיסיק?' והוא אמר לי בזעם: 'ישנת שם?' כלומר – בבית; כאילו בגדתי בו.

איך נעשיתי עברייך

"זמן קצר אחרי שאמי נכנסה לבית-החולים נלך, היו לי בתיקה-כינור 2 לירות, שנועדו לתשלום למורה לכינור לשלושת החדשים הבאים. אני ושמעון החלטנו לקחת את הכסף וללכת לקולנוע. ישבנו ליד קולנוע 'אדיסון' משמונה בבוקר, כל אחד עם לירה ביד, וחיכינו להתחלת הסרט, שנועדה לשלש אחר-הצהריים. פתאום עצרה לידנו בחריקת בלמים נוראה מכונית גדולה וממנה ירדו שני אנשים גבוהים-גבוהים, לקחו את הלירה מן היד שלי ואת הלירה השניה מידו של אחי, ואמרו: 'מאיזו עדה אתם?' אמרתי: 'מוגרבים'; כך קראו אז למרוקאים הוותיקים. (משפחתי באה ארצה הרבה לפני שבאו הנה הביילויים).

"השוטר אמר: 'מרוקאים גנבים, עלו למכונית!' מזה אתה רואה שהשוטר הבין כבר אז שכל מרוקאי הוא גנב. אחרי שנים רבות למדתי שדעה זו לא הפריעה לממשלת ישראל לגייס אלפי צעירים יהודים במארוקו, ולשלוח אותם לקרבות פנים-אל-פנים נגד החיילים הסודאנים בנגב. לקחו אותנו לשופט-הנוער דוד רייפין, אדם הגון מאד, ואני אומר זאת מפני שידוע לי שהשבחים שלי כבר לא יזיקו לו. הוא נשאר באותה עמדה זה 25 שנים מפני שהוא אדם הגון, שמבין מה מביא נער משכונת-עוני לפשיעה.

"לפני שהביאו אותי לשופט לקחו אותי השוטרים לחלון שבור בבית פרטי, סמוך למקום בו ישבנו. אחד השוטרים הוריד עלי סטירה חזקה, ואמר: 'במה שברת את זה, באבן, או במקל?' אמרתי לו: 'באבן', אף כי היתה זו פעם ראשונה שנמצאתי באותו מקום. אבל השכל הספיק לי להבין שאם לא אודה מיד אקבל עוד סטירות, ואבן נראתה לי משום-מה אמצעי סימפטי יותר ממקל.

"לקחו אותנו לשופט רייפין, והוא לא שאל אותי כלל על העבירה אלא שאל איפה אני גר. כשעניתי לו, ציזה על השוטרים להחזיר אותי מיד הביתה. אמא שלי היתה בבית-חולים ואבי היה בחברת בקבוקיו. הבית היה סגור והשוטרים החזירו אותנו ללשכת השופט. אבל השופט לא היה כבר, ואז הורידו אותנו למעצר במרתף במגרש-הרוסים. אחי שמעון היה אז בן שש, ופתאום שמעתי אותו בוכה. שמעון לא בכה אף פעם. הוא היה גבר בן שש, ולא הבנתי למה הוא בוכה.

"הסתובבתי אליו, וראיתי את הסמל ר, כיום קצין בכיר במשטרת ירושלים, צובט את אחי בכוח בצווארו. סמל גיבור מאד, שלא פחד לצבוט ילד בן שש שאמו נמצאת בבית-חולים ואביו שיפור. לדעתי, בצדק העלו אותו מהר בדרגה. על אף הוראת השופט, ישבנו במעצר ששה ימים. אני זוכר שתיכננו שכאשר נצא נברח לטבריה, כי שם יש יערות; נקגה גרזינים, נעלה ליערות ונהיה חוטבי-עצים, כמו בסרטים.

מוזיקה כחלום מטורף

"ההסתבכות השניה שלי עם המשטרה קשורה בזה שלא הבנתי כי לכני שכוונות אבו אל-בצל אסור לחלום על מוזיקה. זה היה שנים רבות אחרי-כן, בהיותי בן 16 כמעט. בינתיים סיימתי בית-ספר-ערב לנערים עובדים, וקיבלתי מילגה לשנתיים לבית-ספר-תיכון-ערב. בתיכון הצטיינתי בספרות, תנ"ך והיסטוריה. הייתי גם עורך העתון 'ניב העמל', עתונם של כל בתי-הספר לנערים עובדים בירושלים. למדתי בערב בתיכון 'דעת', וביום עבדתי כפועל שחור בחברת 'חירות', שמבצעת עבודות אינסטלציה. בחורף עבדתי בקריית-האוניברסיטה, בהכנות להתקנת אינסטלציה לחימום, כדי שנערים הגונים יוכלו לשבת בבניינים מפוארים ומוסקים היטב.

"בזמן ההוא לא יכולתי להתגבר על שאיפתי לפרוט על פסנתר. זה היה חסר לי כמו לחם לאדם רעב. לא יכולתי, כמובן, לחלום על רכישת פסנתר, ולכן הלכתי לרחביה, למורה-לפסנתר, ואמרתי לה שאני רוצה ללמוד אצלה לנגן. היא קיבלה אותי, ובשיעור הראשון הראתה לי קצב וכל מיני דברים ראשוניים כאלה. כאשר יצאה לרגע למטבח, התחלתי לנגן מומנט מוזיקלי של שוברט. היא חזרה, עמדה והסתכלה בי גדהמת, הצביעה על הדלת וצעקה: 'צא!' יצאתי.

"אבל הדקות המעטות שבהן פרטתי אצלה על הפסנתר שיגעו אותי. הרגשתי שאם לא אפרוט על פסנתר אצא מדעתי. לילה-לילה חזר אלי אותו חלום: אני מגלה פסנתר שעומד למכירה בזיל-הזול, אך כשאני מרים את המכסה שלו מתברר שכל הקלידים חסרים. הייתי מוכרח לעשות משהו.

איך נעשיתי פורץ

"הלכתי לקונסרבטוריון שמידט, בו למדתי פעם. ישבו שם כמה נשים נכבדות מאד. אמרתי להן שיש לנו מסיבת-חנוכה בבית-הספר, ואני רוצה לעשות חזרות על הפסנתר שאצלן—כמובן, תמורת תשלום. אחת מהן אמרה לי: 'תן לנו יום-יומיים, ואם זה יהיה בסדר, נסדר לך לנגן גם בלי תשלום'. לא הבנתי מה פירוש 'אם יהיה בסדר', והלכתי.

"אותו ערב קראו לי מהפיתה לחדר המנהל. שם ישבו הנשים הכבודות, והמזכיר שאל אותי: 'אתה פנית אליהן, בטענה שיש חזרות למסיבת-חנוכה? פחדתי נורא, גימגמתי ושלחו אותי. למחרת בלילה פרצתי יחד עם חברי למשרד הקונסרבטוריון. חברי גנבו שם 380 ל"י, ואני התישבתי אל הפסנתר וניגנתי יצירה של באך. כך עצרה אותי המשטרה—כשאני מנגן באך. אני אוהב מאד את באך, עד היום.

"עלי להודות שאני עברייך כמעט מלידה. לא פעם התפרצתי לבתי-ספר וגנבתי כפפות-בוקס, כדורי-רגל, עפרונות לציור ודברים דומים. הכפפות היו עוברות בשכונתנו מיד ליד. כל אחד החזיק בהן יומיים, ובמשך יומיים אלה חש עצמו ברקיע השביעי, כמו אגרופן אמיתי. כדורי-הרגל שימשו לנו, למרבה-הפלא, למשחק כדורגל. היתה לנו קבוצת כדורגל שכונתית שקראנו לה—וגם זה אולי מוזר—בשם 'התקוה'. היתה זו, נדמה לי, התקוה היחידה שבשכונת אבו אל-בצל.

"בהיותי בן 11 פורסמו עלי כתבות בעתונות, בכותרת כזאת בערך: 'גער בן 11 רדה בכנופיית בריונים בני 21'. הכותרת היתה קרובה לאמת יותר מרוב הכותרות שפורסמו עלי בעתונות בשנה האחרונה. אני הייתי אז מנהיג של כנופיית צעירים מהשכונה, בני 12 עד 21. היינו קרוב לתריסר גערים, כולנו מבתים הרוסים, כולנו בני אבו אל-בצל. לרובנו לא היה עבר פלילי, אך היה לנו הווה פלילי. לעתים קרובות נדמה לי שכל אי-ההבנה בישראל מתמקדת בנקודה זו: אומרים עלינו שאנו בעלי עבר פלילי, בעוד שאנו רק בעלי הווה פלילי.

"תמיד הייתי מלך השכונה. עליתי על שאר חברי הכנופיה מבחינה אינטלקטואלית והיה לי, כנראה, כושר-מנהיגות טבעי. אני הצלחתי להוציא את הנערים מהווייתם הבלתי-אפשרית, הכואבת, חסרת-התקוה, והעברתי אותם לעולם אחר, שבו אמנם הייתי אני המלך אבל הם היו וזירים ושרים. היתה לי מערה סודית. מלאה זהב, ועליה שמר אריה קטן. כל מי שהיה מתקלס בי, היה האריה מעניש אותו. כאשר אמר מישהו לאחי שמעון ולי: 'לכו מכאן, פררחים!' הייתי מביט בחלל ושמעון חש גאונה. הוא ידע כי צדי מדבר עכשיו עם האריה שלו...

"אני יודע יפה שכאשר גער מרוקאי חולם חלומות כאלה זה סימן שהוא מופרע. כאשר גער אשכנזי חולם חלומות כאלה, זה סימן שיש לו דמיון פורה.

שני אשכנזים נפלאים

"לאחר פרשת הקונסרבטוריון הכניסו את אחי ואותי למוסד סגור לנוער עברייני בירושלים. אחי נכנס לשם שבוע לפני. כשבאתי, עמדנו רגע משני עברי הגדר, וכך תמיד פניו זכורים לי—מאחרי גדר המוסד. השופט רייפין אמר לי: 'אתה תהיה במוסד 'מסילה', עד שאגיד להוציא אותך משם. אינני דן אותך ממש למוסד, מפני שאני מאמין בך'. כל פעם כשהיה רייפין נתקל במנהל המוסד, היה שואל אותו: 'מה עם סעדיה?' כדי שהמנהל יידע שיש מישהו שפוקח עלי עין.

"רייפין היה בא לבקר אותי בלילות. באחד הביקורים ראה שאני שוכב במיטה, בבגדים ובנעליים. הוא הבין שאני מתכוון לברוח, אך העמיד פנים כלא-רואה, הניח את ידו על ראשי ודיבר אלי כדבר אב אל בנו. הוא אדם נפלא, שכמוהו פוגשים רק בסיפורי צדיקים. לפני חדשים-מספר הייתי אצלו לבקש על ילדה אומללה שנוזקה מבית הוריה ללא פרוטה וניסתה לטלפן בגניבה מתא טלפון ציבורי אל אדם שיוכל לעזור לה. תפסו אותה, ופתחו נגדה תיק. כשסוף-סוף שוקמה בקיבוץ, קיבלה הזמנה למשפט. דיברתי על כך עם רייפין. הוא לא הכיר אותי ולא זכר את שמי, כי שיניתי אותו לצדי. לא הזכרתי לו שהייתי לקוח קבוע אצלו כשופט-נוער. נוכחתי לראות שלאחר שנים כה רבות עדיין גשאר אדם, ואדם חם, אבא של המוני ילדים בני עדות-המזרח.

"אני מכיר רק עוד אשכנזי אחד שגורלם של ילדי-העוני כואב לו והוא מבין את הבעיות שלהם. אני מתכוון לד"ר ישראל כץ, שהיה מנכ"ל המוסד-לביטוח-לאומי. במוסד 'מסילה' עשו אותי מורה לשאר הילדים בכיתה, כי לא היו במוסד די מורים.

ב'מסילה' שלטו ליכלוך, זוהמה, היעדר כל חינוך והומוסקסואליות אלימה. בלילה היו כנופיות של נערים יוצאות מהמוסד, מבצעות התפרצויות ונסוגות למוסד, ששימש גם מחסן גלוי לשלל. זה היה נוח מאד, וגם אני השתתפתי בכמה מן הפשיטות האלו.

כך נהרג אחי

"יום אחד החלטנו, אחי ואני, לברוח מהמוסד. ברחנו והלכנו הביתה. מכיון שנעדרנו זמן לא קצר, קיבלו אותנו בבית בשמחה יחסית. יום אחד שכבנו על המיטה ושיחקנו ברגליים בכדור ופתאום אמר אחי שהוא יוצא לקנות משהו. הוא יצא, סגר את הדלת, וחזר ופתח אותה וחרץ לי לשון. אחר-כך סגר והלך.

"פתאום נצבט לבי באימה נוראה. בחוש של נער למוד נסיון מר, הרגשתי לפתע שלא ארצה עוד את אחי חי. כעבור שתי דקות שמעתי צעקה: 'סיסיק התעלף! סיסיק התעלף!' אנחנו גרנו על-יד הכביש הראשי, רחוב יפו. רצתי החוצה. סיסיק שכב על הכביש ואיש לא נגע בו. הרמתי אותו מעט בזרועותי ושאלתי: 'כואב לך?' הוא הצביע על החזה. ידעתי שאדם שעומד למות אומרים לו שיש לו עיניים יפות. אמרתי לו זאת. באותו רגע ניגש אלי איש שהציג את עצמו כמדריך מ'מסילה' ואמר לי: 'תתלווה אלי!' התברר שהאיש ראה את אחי, רדף אחריו, אחי ברח לכביש, ושם נדרס על-ידי קומנדקר צבאי, שעקף מונית שלא-כחוק. המדריך לא ייחס, כנראה, חשיבות לכך שאחי, שמת בגללו, גוסס בזרועותי. הוא דרש שאניח את אחי על הכביש ואתלווה אליו למוסד. באו אנשים, הוציאו את סיסיק מידי והעלו אותו למונית. הפוסט-מורטם קבע דָמָם בריאות. הקומנדקר הפיל אותו ועבר על חזהו.

"אף-על-פי שלמעשה מתי גם אני באותו יום אני עדיין מהלך בארץ-החיים, וחיי מכוונים להביא לכך שילדים משכונות-עוני לא ייאלצו להגיע למוסדות סגורים, ולא ייאלצו לברוח מהם וליהרג על הכביש.

"אבי מת מסרטן, אבל לפני כן הספיק לגרש את אמי מהבית. כשהיא יצאה סוף-סוף מבית-החולים, לא יכלה לעמוד. ידיה ורגליה היו כפופות, והיא לא יכלה לישר אותן. אבי גירש אותה מהבית, והיא הלכה לגור אצל קבוצה של זקנות, שתמורת ספונג'ה שעשתה בשבילן, כך, כפופה לגמרי, קיבלה מהן מיטה ואוכל. אני הייתי בא בכל יום ומנגן לפניו בכינור, כדי לעודד אותה. כיום היא חיה בירושלים—אשה זקופה בגופה, וכמו תמיד—צדיקה בנשמתה.

איך קמו ה"פנתרים"

"לפני שלש שנים ומעלה התארגנה בשכונת מוצררה קבוצת צעירים שנמאסה עליהם ההתערבות המתמדת של המשטרה בחייהם. יום-יום היו בלשי המשטרה עוצרים אותם ברחוב ועורכים בפרהסיה חיפוש בכיסיהם. כאשר יצאו עם בת, היה בלש עוצר את הזוג ואומר לבת: 'הוא מטריד אותך? הוא מדיח אותך?' וכאשר השיבה בשלילה, היה הבלש אומר: 'תזוהרי שלא ידיח אותך לדברים לא-מוסריים'. קבוצת הצעירים נהגה להתכנס ב'בית-התה', ושם הירבו לשוחח אתם שני בניו של ג'פרי ויגודר, עורך

ה'אנציקלופדיה יודאיקה'. הם הסבירו לצעירי מוצררה שהיחס אליהם הוא חלק משיטה כללית, ואמרו להם שבעיניהם אין הם פושעים אלא חברים שלהם. הלגיטימציה שקיבלו הבחורים מ'יורמים' משכילים עשתה מהפכה בנפשם. העימות הזו, בין מציאות חייהם לבין העידוד שקיבלו, הוליד את 'הפנתרים השחורים'. אני לא גרתי במוצררה, לא היה לי חלק בהקמת הגוף, וכאשר שמעתי עליו לראשונה גיחכתי בבוז. נראה לי מגוחך לקרוא לבני-אדם על שם חיות. כיום ברור לי שהשם היה חלק ניכר מכוחו של הגוף הזעיר.

"כשרצו הפנתרים לערוך את ההפגנה הראשונה נעצרו כולם, עוד לפני שיעשו משהו. התירוץ היה: הם נוער שולי, עברייני, שהחומר המלכד אותו הוא חשיש. ראיתי במעצם נוהג אנטי-דמוקרטי מחפיר. התיצבתי בפני מפקד משטרת ירושלים, בראלי, והודעתי לו שגם אני נוער שולי ועברייני.

"האמת היא שכבר אז הייתי בעל-עסקים. את הכסף הראשון לייסוד העסקים שלי קיבלתי על פיננסי מימין-משה, והשאר ממכירת פאטנטים שהמצאתי. אחר השירות שלי בשריון קראתי הרבה ספרים טכניים והמצאתי חומר-תחליף לאבן-בנייה. עושים אותו על-ידי יציקת חמרי-גלם זולים מאד, שמצויים בכמויות גדולות בים-המלח. הקמתי מפעל לפי הפאטנט, הרצתי אותו ומכרתי אותו. כן המצאתי דוד-שמש בלתי-מחליד, הקמתי מפעל שייצר דוודים כאלה, ומכרתי גם אותו בריוח גדול. המצאתי שיטה ליציקות נעלמות. לפי שיטה זו אין צורך בתבניות. בפחות מעשירית הזמן הרגיל, וכמעט ללא הוצאות, אפשר לקבל כל מבנה רצוי. את הכסף הגדול שלי עשיתי משיטה מיוחדת לייצור פסלים דמויי-עתיקות, הנמכרים בכל העולם, ואחד מהם מקשט את לשכתו של שר-המשטרה.

איך התערבתי בפוליטיקה

"בנחזור אל בראלי. אמרתי לו שאם ה'פנתרים' לא ישוחררו בתוך 10 דקות יתקפו אלפי אנשים את מטה המשטרה בירושלים. הוא ביקש ארפה של חצי שעה, וכשנגמרה הארפה שיחרר את ה'פנתרים'. האמת היא שאיש לא עמד מאחרי, ולא יכולתי להביא למטה המשטרה אפילו עשרה בחורים.

"שנתיים צעדתי עם ה'פנתרים', ואחר-כך נפרדו דרכינו. אני דרשתי לבצע פעילות סדירה של הפגנות שקטות, ולא לקיים רק הפגנה רועשת שאין אחריה מאומה. בתוך ה'פנתרים' נמצאו פרובוקטורים וסוכנים רבים, של גופים ממלכתיים ושל מפלגות שונות, וכל אחד משך לכיוון אחר. בקבוק-מולוטוב המפורסם, שעורר רעש כה רב, נזרק לדעתי על-ידי פרובוקטור. אבל נראה שבסופו של דבר דווקא הבקבוק הזה הצליח לזעזע את דעת-הקהל.

"לפני כשנה-וחצי הקמתי במצפה-רמון מפעל גדול לבנייה טרומית, ובו השקעתי את כל הכנסותי מעסקים אחרים. רצייתי לעודד משפחות מעדות שונות לבוא למקום, לעבוד במפעל, ולקבל למגורים מבנים שלנו. השר ב., שביקר במפעל, נכנס לתוכו בספקנות גלויה אך יצא מתפעל. כאיש-שריון התפעל בעיקר ממנופים מיוחדים

שהמצאתי, ואמר לי: 'אדי, אתה צריך להתרכז במיכניקה. אתה תעשה בזה גדולות'.
 "אבל נמצא מי שדאג להסית אנשים נגדי, כדי למנוע ממני אפשרות לבסס מפעל
 שמיצר מבנים טרומיים לפי פאטנטים שלי, ומסוגל לאפשר בנייה זולה בהרבה מן
 המקובלת כיום. אנשים 'התנדבו' להגיש נגדי משפטים, וכל משפט כזה זכה לעשרות
 ידיעות וכתבות שפולן ציינו בפותרת כי אני מנהיג ה'פנתרים'. כל הבנקים שנתנו
 לי אשראי פתוח מנעו ממני כל הלוואה, כולם בבת-אחת, ודרשו שאפרע מיד כל מה
 שנתנו. מנהל של בנק גדול אמר לי: 'אדי, אסור לי לתת לך אפילו לירה אחת'.
 מומינים דרשו ממני ערבויות בנקאיות על כל צעד ושעל. משפט שבו זכיתי הוזכר
 בעתון מסוים שוב ושוב, כאילו הפסדתי בו. עובדי-מדינה בכירים ניצלו ידיעות
 שמסרתי להם בתוקף תפקידם כדי להפריע לעסקים שלי. תכנו של מסמך סודי,
 שהגשתי למשרד ממשלתי, הודלף לעתונות כדי שישימש נגדי.

על פרשת-דרכים

"אני חש שאני עומד על פרשת-דרכים. אחרי שלש שנים של מאבק חריף, בהן הציעו
 לי פעמים רבות לקבל סכומי-כסף גדולים ולהסתלק ממלחמתי למען כל הילדים
 העשוקים במדינה, אני מרגיש שרק מעט מאד זו בכיוון הנכון. הצלחנו להחדיר
 לתודעת הקהל רק חלק קטן מן הבעיות של ילדי-המצוקה. אנשים נכבדים מאד
 כותבים עדיין על המצוקה כעל איזו מחלה תורשתית שאין לה מרפא, שתוקפת,
 משום-מה, דווקא את בני עדות-המזרח.

"הדרך לפתרון הבעיות עוד ארוכה מאד. רוב בני עדות-המזרח חיים, למעשה, בתוך
 שואה חברתית, שעלולה להיות שואה לאומית של כולנו. מי שמתחס לבעיה בקרי-
 טריונים של 'לא נחמדים', לא יוכל לפתור דבר. במשך 25 שנה נעשו כאן כמעט
 כל השגיאות האפשריות בתחום החברתי. לפעמים נדמה לי שהשלטון קיצץ לנו את
 הלשון, ועכשיו, כשאנחנו אילמים, אומרים לנו: 'דברו, תגידו מה מעיק עליכם'.
 אנחנו מגסים לדבר, ויוצא מגרוננו רק קול משונה, שמפחיד אפילו אותנו. אז אנחנו
 דופקים על השולחן, כדי שיבינו שמהו כואב לנו. ואז אומרים לנו: 'מה זה לדפוק
 על השולחן? שוב אלימות?'

"הייתי רוצה להתרחק לזמן-מה מכל פעילות ציבורית. ומצד שני, אם אתרחק, ארגיש
 בכך מעין בגידה. נראה לי שאני צריך לשבת ולחשוב על הבעיות שבתוכן גדלתי,
 הבעיות שרצחו את אחי, והמוסיפות להתזיק רבע מיליון ילדים בישראל באפלה
 חמרית ורוחנית. תאָר לעצמך מחזה כזה: רבע מיליון ילדים יוצאים לצעדה, לפני
 בית-ראש-הממשלה! לא מדברים, לא מוחים, לא צועקים, רק צועדים בדממה. אני
 מאמין שאי-אפשר להחניק את קולם של רבע מיליון ילדים. אמונה זו נותנת לי כוח
 לחיות".